

ГРОСТЬ

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

ВСЬКИ Й

БІБЛІОТЕКА „ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ“ Ч. 23.

ОСИП НАЗАРУК

Що то є нарід або нація.

Львів. Бібліотека
АН УРСР

16/16

Львів, 1911.

НАКЛАДОМ Д-РА ІВАНА МАКУХА.

Черенками „Загальної Друкарні“ у Львові,
ул. Академична ч. 8.

2/22

Jan 22

06
10

Stamps

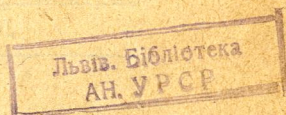
[КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ]

БІБЛІОТЕКА „ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ“ Ч. 23.

ОСИП НАЗАРУК

Що то є нарід або нація.

62/6

Амер. см. За. УРСР - 1949

Львів, 1911.

НАКЛАДОМ Д-РА ІВАНА МАКУХА.

Черенками „Загальної Друкарні“ у Львові,
ул. Академічна ч 8.

T3(24к)/0-56

Друковано 3.000 примірників.

I.

Що то є нарід? Відповісти на се питанє не так легко, як на перший погляд здає ся. Зачнім від звичайної балачки про се і від прикладів.

Чути нераз між людьми: сей або той „доброго руського роду“, з сего або того товариства „віє руським духом“, „Січ“ і читальня „Просьвіти“ то жерело руської (або української) культури (просьвіти) і т. д. Що то значить? Чим ріжнить ся польський, німецький, жидівський, волоський нарід від українського (або руського) народу? Над сими справами учені вже не від нині ломлять собі голови, цілі стоси книг написали про те в ріжних мовах і всіляко відповідали в тих книгах на поставлені тут питання. Та бо й не легкі вони, ті питання, хоч видають ся дуже легонькими. Бо і якже — подумає не один — я мавби не знати, що то є руський нарід, або який небудь иньший нарід?! Десь ті вчені люди все нароблять заколоту. Але так воно не є. Заколот робить само жите, а учені розбирають той заколот і все таки до чогось доходять, хоч нераз і помилять ся.

Попробую показати, той заколот в сій справі тай коротенько переповісти де-що з того, що кажуть про се учені.

Давно думали тай тепер ще подекуди думають, що нарід, то люди одної спільної крові. І так воно колись було та тепер навіть дуже рідко не трапляє ся. Є сила цілком окремих народів, в котрих пливе одна кров. Хто їхав до Америки через місто Амстердам в Голяндії (або в Нідерляндії), троха побув у тім місті тай прислухав ся, як там говорять і придивив ся, що то за нарід ті Голяндці, тому певно і в сні не приснилося, що то люди, в котрих пливе та саміська кров, що в Німцях туди, як Гамбург, Брема і Любека. Ага, подумаєте, отже не кров, але мова відріжняє один нарід від другого. І се правда, але така сама, як попередна. Бо наприклад Англійці й Ірляндці говорять тою самою мовою, але нема лютійших ворогів, як вони між собою. Одною мовою говорять також Сербі і Хорвати, але Серб ніколи не назве себе Хорватом, а Хорват Сербом. То певно релігія їх ріжнить, подумаєте, бо Ірляндці римо-католики, Англійці-ж не признають римського папи, Хорвати також римо-католики, а Сербі православні. І в тім є правда, але не вся. Бо знов Німці і Мадяри а хочби й ми Русини-Українці належимо до різних конфесій (вір і обрядів), а прецінь се не перешкаджає їм і нам уважати себе кожному одним народом. І так: є Німці римо-католики, а є багато протестантів, лютрів і кальвінів (протестантом є й німецький цїсар в Берліні), але мимо сего всі вони називають себе Німцями й уважають себе одним народом. Мадяри також одні католики, иньші кальвіни, але всі вони, як то кажуть, очи видерли-би тому, хто в одних або других хотів би вмовити, що через те одні або другі не є Мадярами. Подібно й у нас: є Русини

католики, є й православні, а саме всі Українці в Росії та переважна часть Русинів на Буковині (руський посол з Буковини Микола Василько і всі буковинські руські послы визнають православну віру, а прецінь ніхто не скаже, що вони Москалі, тільки Русини-Українці такі самі, як ми). Таке саміське є і з Поляками: є у них католики, але бо є й лютри. Наприклад вшехпольський посол міста Львова до парляменту і професор львівського університету Бузек є лютром, але ніхто не скаже, що він через те Німець, „бо багато Німців визнає лютерську віру“. І він сидить в „Колі польським“ на одній лаві з польськими римо-католицькими ксьондзами та всі вони мають його за доброго Поляка, хоч він і лютер.

Отже „заколот“ є і то порядний. Якже з него вибристи на чисту воду? Придивім ся сему колотови ліпше, а покаже ся, що він ще більший, як здає ся. Возьмім наприклад таку розвязку сего „гудза“ і як се пробували робити многі учені, скажім собі так: один нарід відріжняє від другого його національна вдача (характер). Наприклад в часі виборів малярські села на Угорщині розбурхані і бурливі як озера в часі бурі — зовсім не те по наших руських селах: тут нарід, хоч і збирає ся в купу, хоч і шумить, але він спокійний — від коли у нас є конституція, ще в руським селі не було випадку якогось більшого розруху, убитя комісаря і т. п., бо Русини мають спокійну „національну вдачу“. Все те правда. Але й ся правда без кінця. Бо від кількох літ молодіж руського народа, та кість від кости його і кров від крови його бурить ся у львівським університеті і кипить так, що її, як то кажуть, не пізнати.

Хто зі старших бачив збори теперішніх українських академіків в університетській справі, їх бурливість і завзяте, тому мимохіть вирве ся з уст признане : се вже не та руська молодіж, що була колись, її вдача цілком инакша, „годинник її душі“ ходить скорше, такої молодіжи ми ще не мали.*) Отже і народна вдача, характер народа змінє ся.

Значить — нема нічого постійного, нічого тревалого, на чім можнаби оперти наше розумінє „народа“ ?

II.

Нї, є одна річ постійна, котра витворює нарід, котра лучить ріжні вдачі народа в ріжних часах, немов та шовкова нитка, що підтримує ріжнобарвний гердан з всіляких пацьорків.

Сей лучник то національна (народна) традиція, котра називає ся також „історія“, „бувальщина“ або „минувшина“. Се по просту сказавши : доля народа, те що він перебув, пережив, перетерпів і тепер згадує. Се вяже всіх його членів, всіх дітий народу в одну спільноту. Таке спільне переживанє змінє вдачу (характер) цілого народа і то змінє нераз. Найліпше видко се на прикладі. Придивім ся прикладови, який ми вже навели, а саме тій зміні характеру нашої

*) Тим не хочу сказати, що вона дуже добра і що ліпша не може бути. Але правдою є, що вона вже инакша, як колись, більше рухлива, завзятійша і навіть троха витревалійша, як була колись. Та з другої сторони неспокій в університеті дуже зле відбиває ся на більшості академіків, їх науці, знаню і робучости.

академічної молодіжи. Як та зміна відбувала ся ?

Борба нашої молодіжи в львівськiм університетi розпочала ся спокiйним домаганем українських студентiв основаня самостiйного українського університету. Наша спокiйна молодiж перший раз закипила обуренем, коли польські університетські власти відмовили їй салі на збори в університетськiм будинку, а властиво визначили на ті збори таку пору, яка була не вигiдна нашим студентам, хоч польській молодiжи ніколи не робили таких перепон. Українські студенти силою займили салю і без позволеня властей відбули збори в університетi. З сею хвилею розпочала ся жива традиція боротьби, новий момент (нова хвиля) в історії сеї боротьби.

Сю живу традицію і її вплив на дальші покоління нашої молодіжи, що приходили до університету, можемо докладнісенько прослідити, бо все те діяло ся і діє ся на наших очах. Отже як відбивала ся пізнійше на душі руської молодіжи університетська справа? Представмо собі початок університетського року. На коритарях університету роїть ся від молодих академиків, котрі щойно опустили гімназію і перший раз вступили в університетський будинок. Ось там стоїть молоденький академик зі своїм старшим братом або знакомим. Той показує йому салю, в котрій українська молодіж перший раз відбула віче проти волі і заборони польських університетських властей. По хвилі оба входять до тої салі (університетські салі звичайно отворені). Старший показує молодшому: Бачиш, тут сиділа наша президія, а тут стояв наш референт (бесідник), та ціла саля була битком заповнена нашими академіками і шуміла як ліс

в часі бурі, сюди перепихали ся через натовп польські професори окружені службою, а сими дверми виперли їх зі салі наші академики і далі відбували збори... Виходять і йдуть далі. Нараз пристанули. По лиці старшого пересунула немов хмара. По хвилі каже він : „А тут, бачиш, ось тут на сім місци спілила кров одного з найкрасших провідників української молодіжи Адама Коцка. Тут його замордували, поціливши кулею в чоло, тут ухопив ся він рукою за рану, а тут повалив ся на землю і вже більше не встав. Сими сходами його виносили. Матір його була Полька, а він щирий Українець-Русин з серцем горячим і як слеза чистим...“

В молоду сьвіжу душу нового академика глибоко западають нові вражіння, в ній родить ся нове, ще невиразне, але сильне почутє опору і протесту проти всего, що стоїть на заваді справі української найвисшої школи. Тут, уже в сій хвилі, повстав у нїм той дух, що спонукає його відтак голосувати за найострійшими ухвалами на академічних зборах та виконувати сі ухвали, коли він чоловік, а не худоба.

Але ось там іде другий молодий академик — сам один як палець. Він не має ні старшого брата, ні знакомого, котрий би його опровадив і показав, що для нього цікаве. Чи ж у сего не повстануть подібні почування? Детам! Таки повстануть. Адже він знає з газет і з оповідань, що діяло ся тут у сім будинку. І перед його очима повстають ще бурливійші образи: для нього кожда сая, попри яку переходить, щось значить, саме тому, що він не знає, де відбувала ся борба. І він пригадує собі: тут в сім будинку, на сих коритарах, може й на сім

місци, де я стою, невелика в порівнянню з вшехполяками групка українських академиків, окружена польською товпою відпирала напад, тут лила ся кров, тут звеніла боева пісня українська, тут попередники сего покоління, з котрим я прийшов до університету, домагали ся прав для руського народа, бороли ся за те. Чи ті їх домагання сповнені? Ні. І він почуває себе спадкоємцем борби своїх попередників. То традиція-бувальщина промовила до його молодой душі, то промовила до нього історія руської справи.

III.

Сильно впливає традиція або минушина на зміну вдачі одиниць. А треба знати, що та сама традиція ще сильнійше впливає на юрбу. Коли в університетських коритирах появить ся тепер більша група наших академиків, то вона ціла палахкотить огнем за найменшою причиною або провокацією (зачіпкою).

Ми умисно вибрали приклад з університетською борбою для того, щоби показати, як розвиває ся зміна характеру невеликої купи людей. Така зміна відбуває ся в малих групах далеко скорше, чим у великих, як скорше розігріє ся до жару малий кусень зеліза, чим великий. Щось зовсім подібного можете бачити і по наших громадах. Котра громада раз поборолла у себе хрунівство, то хоч воно потому і верне при помочи чужих польських сил, але йому вже троха тяжше утримати ся, як передтим. Перешкаджає йому в тім традиція побіди або хочби лиш боротьби чесних громадян.

Наведені тут приклади представляють нам вплив традиції або минувшини на дуже близький час, просто на очевидців. Але традиція впливає також, хоч і слабше, навіть на найдальші покоління. На наших очах відбувається таке впливане традиції на зміну характеру руського народу: змінюють його січові товариства, основувані на памятку стародавньої козацької „Січи“. На перший погляд річ незначна: нові „Січи“, товариства цілком новочасні і спокійні, з давнюю „Січю“ мають спільну лиш одну назву (імя). А прецінь, яка вага в тім стародавнім слові! Крізь него віє з нашої минувшини в теперішнє жите руського народу спомин давного жару любови свого рідного народу і борби за його справу.

Але стародавна традиція може впливати на пізнійші покоління лиш тоді, коли ті покоління довідаються про жите і борбу своїх предків, про бувальщину свого народу. Про те, що колись було, можна довідати ся передусім при помочи бесіди (мови) і при помочи письма (книжки й газети). Отже значінє мови і літератури якогось народу (або нації) полягає головнo на тім, що при їх помочи з темної розсипної маси робить ся злучену і тверду та свідому силу, котра називає ся „нація“ або нарід. Тут мова і література се тільки средства, приряди до вливання духа традиції в глину несвідомого народу. Але мова і література мають ще одно рівно важне, як не важнійше значінє: практичне. Почавши від того, що з істнованєм і панованєм в якімсь краю окремої мови і літератури звязане істнованє цілої кляси (верстви) найсвідомійших людей провідників народу, а скінчивши на тім, що рідна мова служить найлекше до порозуміння

в інтересах та є найліпшим средством до просвічування народа, — бачимо наглядно велике значінє рідної мови для кожного народа. Через рідну мову навчив ся чоловік думати і бути моральним. Тому важна річ, охороняти діти перед чужою мовою і школою в часі, коли вони зачинають розуміти ріжницю між добрим і злим (Dr. Eugen Holzner). Подібно говорить і німецький філософ Шляєрмахер.

Подібне, і не все менше значінє, як рідна мова, мають спільні звичаї й обичаї. спільне походженє, спільна релігія і та сама земля, котру даний народ замешкує. Все те робить членів сего народа подібними до себе, надає їх вдачі, їх характєтові той сам вигляд і зміст. Мігби хто подумати: А чи жите хлопа або фабричного робітника не є подібне в усіх краях? Чи їх доля не така в Англії, як у Німеччині? На те відповімо: Так, доля англійського фабричного робітника подібна до долі німецького, жите французького хлопа подібне до жита еспанського хлопа, і тому також їх характери схожі, подібні до себе. Одначе цілком що иньшого значить, коли щось подібне, або навіть того самого рода, а цілком що иньшого, коли щось є тим самим. Возьмім на приклад жито і ячмінь. Вони зразу такі подібні, що дуже тяжко їх відріжнити (деякі мішухи, навіть учені, і пізнійше не уміють відріжнити жита від ячменю), а прецінь се инакше збіже, а те инакше. Хоч їх однаково засїває ся, хоч вони однаково пускають коріне, однаково ростуть і подібний колос мають, але їх зерно, їх плід ріжнить ся від себе. А з другої сторони хоч є ріжні породи (гатунки) жита і ячменю, то прецінь всі породи жита становлять те, що називає ся

„житом“, а всі породи ячменю те, що називаємо „ячменем“. Так само є і з народами. Кожний нарід має в собі відміни (наприклад у нас Подоляки, Бойки, Лемки, Гуцули), ті відміни говорять окремими нарічами, але всі вони становлять разом один нарід.

Нарід ділить ся також на різні верстви (кляси) і стани. Є в ній бідні і богачі, світські і духовні, хлопи, робітники, міщани, інтелігенція. Але всі ті верстви одного народу мають щось між собою спільного. Наприклад повільний і невитревалий і боязливий був до недавна і руський богач і руський бідак, і наш хлоп і міщанин і робітник і інтелігент в значній більшості. Загал їх передусім бояв ся кожного острійшого слова і хочби парляментарного діла, зверненого проти Польщі, Москви або Австрії, котра в усім помагає Польщі*). Неохота підчинити ся своїй коменді, поважане і підпиране тільки тих, котрі все хвалять і нікого не потрафлять вразити, нешановане найліпших діячів, невірене в ширість зміни переконань других і страх перед такими змінами, неучинність, образливість супроти своїх і проковтуване найтяжших обид від чужих, скоре опускане рук, несловність і головно та проклята розсипність, що вирвала з грудий Івана Франка як науку його цілого життя оклик: „ідіть лавою, не ломіть рівного ряду!“ — то не конче повний виришок з довгого ряду гріхів і блудів, які переважна більшість руського народу здавна посідала (і щойно в останних частях починає їх позбувати ся). А ті блуди, хоч вони в зна-

*] Річ певна, що нашому народови не так гірко в Австрії як в Росії. Наш національний інтерес буде з Австрією звязаний дуже сильно, коли український нарід отримає тут національну автономію (самоуправу).

чний части загально-людські, у нас виступають і виступали далеко виразнійше, чим у щасливіших народів, що не зазнали довгої неволі, як на приклад Англіїці або Шве-ди. Ми-ж потомки тої черні, що побита й окружена шляхотськими військами, на чорних радах переголосовувала козацькі табори і так часто видавала на муки Ляхам наших найліпших вождів! Потомки черні, що найбільшого гетьмана України-Руси проклинала словами народної пісні:

*„Бодай Хмеля-Хмельницького
Перша куля не минула!...“ **

Отже нарід то збір людей, котрі мають спільну вдачу, вироблену під впливом спільної долі. Тої вдачі годі позбути ся одним махом. Вона переробляє ся дуже поволи і проявляє ся скрізь, де тільки є певна група людей якоїсь народности. (Пор. Bauera!)

IV.

Коли на приклад в американських пралісах знайде ся серед сильної бурі або нападу група Русинів селян і група Французів, Німців або Англіїців також селян, то вони зовсім инакше будуть боронити ся перед небезпекою або смертию. Їх рухи і взаїмна спільність оборони виглядати-муть відмінно. Справність і солідарність одних буде слабша

*] Зам'ятити годить ся, що в часі нашого найстрашнішого погрому під Берестечком український нарід відмовив уже жаданю Ляхів, щоби видати їм козацьку старшину, хоч тоді татарський хан через цілий тиждень тримав у неволі нашого начального вождя, гетьмана Богдана Зиновія Хмельницького.

чим других, а головню відмінна буде скорість їх виступів та розсипність і розтіч в хвилі, коли небезпека загрожує вже кождому безпосередню. Найповільнійше при рівнім числі й иньших услівях зберуть ся в купу руські хлопи і найскорше розбіжуть ся, коли над собою не почують дуже сильного проводу. Скорше зберуть ся в купу і довше тримати-муть ся разом люди з культурнійших народів навіть без сильного проводу. Одною з признак малокультурности є непослух супроти слабого провідника і скоро розтіч, коли не стане сильного проводу.

Недавно була в величезнім французьким місті Парижі страшна повинь: ціле місто залила вода так, що сягала по другий поверх камениць, мури домів тріскали, вулиці і площі западали ся, з менажерій чути було страшні реви диких звірів — кождої хвилі можна було сподівати ся, що на вулиці виплинуть крокодилі й иньші потвори, а в ночі було цілком темно, бо повинь знищила електричне освітлене! А прецінь в такому дійсно страшнім положенню, серед голоду, який запанував у тім великім місті, не було ніякого замішання! Порівнаймо з сим розтіч і переполох, які панують по наших маленьких селах і місточках в часі повени або пожежі, а побачимо великанську різницю в „виробленю“ народів французького та нашого. Подібно має ся річ не лише в разі хвилевої небезпеки, але й небезпеки довго тревалої, котра грозить цілому народови. Менше вироблені народи зміркують таку небезпеку дуже пізно і беруть ся дуже пиняво та безладно до поборювання її. І сему причина в характері таких народів, виробленім традицією. Наприклад український нарід уже давно втратив свою самостійну

державу, котру називають лиш формою народного життя. Але держава, то форма, котрої значінє подібне до значіння шкіри для людського тіла. Якийсь час потрафить нарід дихати ся без власної держави, але згодом, щоби правильно розвивати ся, мусить собі здобути бодай сурогат (заступство) держави, наприклад таку самоуправу, яку Поляки мають в Галичині. Инакше розвиток народа мусить терпіти. Одначе є спосіб навіть без сурогату держави забезпечити на якийсь час розвиток народу. Сей спосіб найліпше перевели Поляки під німецьким панованєм в Пруссії. Підставою їх розвитку в Пруссії є передусім з'організована зарібкова еміграція, сильні економічні товариства (каси, банки, торговельні спілки) і дуже сильно розвинена преса (газети). Там у Пруссії Поляків мало що більше, чим нас в Галичині, але польські газети в Пруссії розходять ся навіть в 70 тисячах примірників, коли наших найбільше розширених газет друкує ся мало що понад 5 тисяч, з виїмком „Місіонаря“.

Але згодом і у нас прийде до ліпшого. Хоч помало та зате постійно зростає число наших економічних товариств і передплатників наших газет, а невдовзі може й наша зарібкова еміграція не буде така сліпа і нез'організована. Біда і небезпека тільки в однім: заки ми скріпимо ся економічно й культурно, можемо втратити значну часть руського народа, того фундаменту національної культури. А сей наш фундамент уже сильно зарисований і може розколоти ся!

V.

Сим фундаментом національної могутости є тепер передусім простий народ.

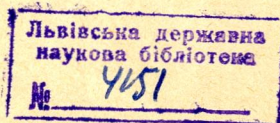
Яка-ж небезпека грозить нашому простому народови? Йому грозить тут страшна небезпека розколу, роздору на два табори. А сей роздор спричинить обряд. Руський нарід перебув уже не одну велику небезпеку. Одначе з того ще не виходить, що він може перебути і сю небезпеку. Противно, нам здаєть що коли він сеї небезпеки не відверне від себе, то наш край поки буде захоплений сим небезпечним роздором, поти перестане бути руським і стане польсько-руським, мішаним. І ще на одну річ треба звернути увагу. У нас звичайно каже ся: забрали нам наших магнатів, відтак більшу шляхту, потому спольщили міщанство більших міст, але лишило ся нам наше певне селянство, котрого не потрафлять спольщити, коли до тепер не потрафили.

Здає ся, що се хибна і фальшива думка, на котрій можемо сильно попечи ся. Хто знає історію давних часів, той розуміє, що нашого селянства не тому не спольщили, бо не могли його спольщити, але тому, бо давно на хлопах нікому не залежало і ніхто на них не звертав уваги. Потрібні їм були руські магнатські роди, то перетягнули їх на польську сторону, потрібна їм була шляхта, го і з нею те саме зробили, а потому і з руською частию міщанства більших міст. Тепер настали такі часи, коли до значіння прийшов хлоп, селянин та взагалі піднесло ся значіне бідноти. Через те зачало ся недавно перетягане сеї бідноти на польську сторону при помочи латинського обряду і польщене її. У Львові що місяця переходить по кількадесят Русинів на польську сторону. Те саме дієть ся і по иньших містах, а в богатьох повітах те саме дієть ся і по селах, лиш про

є мало знає ся. Все таки час до часу довідуємо ся, що там спольщило ся пів громади, там ціла громада, там тільки а тільки селян. А кілька є таких сел, де наші темні несвідомі люди покидають свою народність, і навіть ніхто про се не знає! Тут кепську прислугу роблять нам ті, котрі впевняють себе й иньших, що, мовляв, цілого народа Ляхи не потрафлять спольщити, коли не потрафили сего зробити за панщини і як ще мали свою державу. Бо по перше тоді, як сказано, залежало їм передусім на спольщенню руської шляхти і міщанства, чого dokonали, по друге їм і тепер не треба польщити цілий руський нарід, а вистарчить лиш тільки, щоб осягнути більшість на руській землі — тоді та земля перестане бути руська. А по третє, з того, що вони доси, припустім, що не могли зробити, не виходить, що тепер або в найблисшій часі не роблять. Адже ми власними очима оглядаємо річи, яких давно годі було зробити, а тепер роблять. І так пробивають тунелями величезні гори, перекопують канали, котрими лучать океани, літають в повітру. А вкінці треба знати, що історія виказує багато прикладів, як народи тратили велику частину своєї землі-займанщини, котру забирали сусіди, перетяглючи їх на свою сторону. І так словінський нарід, котрий тепер є одним з найменших народів, бо має всего 1½ мільона душ, був колись великим народом і мав коло п'ять разів тільки землі, що тепер. Ті краї утратили Словінці на користь Німців, котрі знімчили більшу часть Словінців. На наших очах завзяті і солідарні Чехи роблять те саме з Німцями і Поляками, а Поляки — з нами.

Що то є нарід або нація.

2

VI.

Що-ж є тою силою, котра одному народови дає перевагу над другим? На се питанє годї відповісти, що се або те. Бо всілякі народи позискують перевагу всілякими способами. Одні культурою (високою осявітою), другі богацтвом, треті сьвідомостию і завзятостию, иньші організацією, величиною, добрим положенєм (нпр. над морем) і т. д. Буває і таке (виїмкове) диво, що в національній борбі бере перевагу дурнійший і тупійший нарід якраз тому, що він тупійший і не годен навчити ся мови своїх сусідів, котрі мусять вчити ся його мови, щоби з ним якось порозуміти ся. Се справи дуже складні і помотані. Але загадом можна поставити таке правило: Той нарід бере верх у супірництві з другими народами, котрий перевисшає ті народи (або один з тих сусідних народів) в чім небудь „добрім“. Отже, щоби осягнути перевагу в борбі з иншими народами, на те треба, щоби наш нарід був або більше просьвічений і сьвідомий від тамтого, або визначав ся ліпшою організацією, або мав висшість, часом вистарчить рівність, в якихсь кількох річах, бо вони з собою вяжуть ся.

Чисельна перевага, те, що „нас більше тут“ — добре лиш до якогось часу. Бо згодом возьмуть верх не ті, котрих більше, лиш ті, котрі мудрійші і головно ліпше зорганізовані та мають ліпший провід в усім. Для нас, як для народу з невеликим культурним дорібком, важно знати те, що менше культурний нарід може при помочи доброї організації побідити більше культурних сусі-

дів. Таке діє ся в Чехії та в Познанщині. В Чехії мають Німці безперечно висшу і старшу культуру ніж Чехи, а в Познанщині (в Прусах) висшу ніж Поляки. Але і тут і там уступають Німці перед напором добре з'організованих, хоч і не так освічених сусідів. Отже перша річ — то добра організація, а найважнійша з усіх організацій є економічна (господарська): каси, банки, торговлі. Політична, просвітна, чи пожарничо-гімнастична організація, неоперта на економічній, то будова на піску, щось, що вправді є будовою, але дуже скоро може розлетіти ся.

Ми маємо тепер кілька приватних українських гімназій, в котрих самі можемо рішати, як має бути виховувана наша молодіж. Отже одною з найважніших засад виховання нашої молоді інтелігенції повинні бути початки обовязкової науки про те, як вести крамницю, розуміти ся на торговельних і касових книгах, на товарах і рахунковости. Се справи рівно важні, як знане історії рідного народа.

В напрямі такої економічної роботи зачинає у нас звертати ся щораз більше людей. Але нім такою роботою скріпить ся підвалини національного розвитку в цілім краю і в усіх його закутинах, наш нарід може стратити ґрунт під ногами. Бо рік-річно усуває ся нам той ґрунт зпід ніг, з нас немов спливає наша кров, розгублює ся наша національна сила: українському народови грозить велика небезпека.

Український нарід перебув уже не одну небезпеку, а сотки і тисячі небезпек, малих і великих. Грозила нам небезпека в часах, коли у Львові закладали фундаменти під волюську церкву і в часах, коли далеко від нас

серед „диких піль“ на дніпрових островах підносили ся малинові стяги-прапори козацької „Січи“ і в часах, коли у Львові замикав очі останний князь руського роду і в часах, коли великі руські роди покидали руський нарід і переходили на польську сторону. Але тепер грозить українському народови нова небезпека. Інакші були тамті небезпеки, інакша ся. Небезпека, про котру хочемо тут кілька слів написати, сягає глибоко, як розколина в мурі, бай у фундаменті!

VII.

Та страшна для нашого народа небезпека*) то перетягане наших людей на латинський обряд і що за тим йде — польщене їх. Відбуває ся се не тільки у Львові і по містах взагалі, але навіть по селах! Серед більше просвіченого народу зміна обряду, а навіть віри, не була би небезпекою. Бо як сказано, такі Чехи чи Німці чи Мадяри дуже добре розуміють, що члени

*) Москвофільство також незвичайно шкідливе і то передусім для нашого політичного значіння в краю і в державі. Якби не було москвофільства, то наша політична позиція супроти Польщі була би двічі сильніша. Одначе москвофільство, то внутрішня рана нашого народа, котра хоч обезсилює нас дуже, то згодом мусить зникнути. Чим скорше се наступить, тим ліпше не тільки для скріплення нашої політичної позиції в Австрії, але, що може ще важнійше, і для нашого національного вродження в Росії. Розкол, викликаний лятинізацією, можна порівнати з ампутацією то є з цілковитою втратою, відрізанем від нашого народа значної скількості людей. Коли-би нам удало ся витворити руську інтелігенцію латинського обряду, а москвофілам скріпити ся до тої міри, щоби вони забезпечили ся проти зникнення, тоді ціла справа „оберне ся“.

одної народности можуть визнавати і десять ріжних вір та належати до всіляких обрядів, і що через зміну віри чи обряду ніхто не може змінити своєї народности. У нас ще така темрява, що хто змінить обряд, той думає (а з ним думають так само й інші), що він змінив народність. Коли-ж ми в східній Галичині не потрафимо витворити руської інтелігенції латинського обряду та не зможемо латинників затримати при руській народности, до котрої вони належать, то доля нашого народу як пана на своїй землі буде за яких 50 літ запечатана. За такий час може прийти до того, що ми станемо меншостію на нашій споконвічній рідній землі!

Того клопоту не було би, якби провідники нашого народу завчасу були зрозуміли небезпеку. Зрозуміли се наприклад провідники такого бідного (навіть в порівнянню з нами бідного!) народу як білоруський і від самого початку конституційної ери*) в Росії зачали видавати для народу одну газету в двох виданнях: для православних Білорусинів кирилицею і для римокатоликів-Білорусинів латинськими буквами. А у нас до сеї пори нема руської часописі друкованої латинськими буквами, хоч така часопись доконче потрібна!

Тепер запобічи роздертю руського народа вже тяжше, але ще можна.***) Яким же способом? Передусім треба розглянути ся в тім, чи не можна би ще скористати з матеріалу того муру, котрий валить ся. В сім ви-

*) „ера“ значить „час“.

**) Є вже у наших сьвідомійших селах багато латинників, котрі розуміють річ і добре знають, що вони частина руського народу латинського обряду та

падку можна-би ще використати матерьял : в руських бурсах повинні знайти ся місця для дітий Русинів латинського обряду. Виховані в руських бурсах і руських гімназіях зрозуміють вони, що становлять нерозривну частину руського народа. Таким способом сотворимо єдність між Русинами грецького і латинського обряду. Друга важна справа то часопись, видавана для латинників латинськими буквами. У нас було і є досить богато, — як на такий бідний нарід, — людий, котрі жертвували більші суми на народні цілі. Але на ті дві може найважніші цілі : на виховуванє руської інтелігенції латинського обряду і на видаванє часописі для латинників у нас фондів не було і нема. Третою важною справою є звернути найбільшу увагу на пограниче нашої національної території (землі). Не тільки тому, що пограниче найбільше загрожене, але передусім з тої причини, що з погранича все виходили найбільші діячі всіх народів. Кожде пограниче має вже те до себе, що там національна свідомість розвиває ся найскорше і найгорячіше. Погранича є тим для народа, чим тверда шкіра на спрацьованих руках чоловіка. Де людина все одягнена і заслонена, там її шкіра далеко м'якша. Якби чоловік

в тім душі виховують свої діти. А як завзято діти наших патріотів латинського обряду виступають в обороні прав рідної руської мови, про те найліпше свідчить подія, що недавно стала ся в Жулині, стрийського повіта, де учитель вшехполяк закатавав в школі на смерть 8-літнього хлопчика латинського обряду Коханчика, а він таки не обізвав ся ні словом по польськи. Так само завзято виступала і його сестричка, котру той учитель побив до крові, а вона таки не завстидала свого братчика-патріота та говорила і молила ся тільки по руськи.

кілька годин походив розібраний по морозі, то напевно простудив би ся. А лице і руки звичайно витримують і великі морози, бо вони все відкриті. Подібно має ся річ з людьми, котрі походять з погранича. В них національна свідомість і завзятість звичайно далеко тугійша, чим у тих, котрі походять з глибини земель якогось народа. І тому найбільше повинно бути засіяне українськими бурсами пограниче, в Галичині Лемківщина, на Буковині ті місточка і місцевости, котрі граничать або й окружені Волохами.

Всім відомо, як запопадливо дбають про свої погранича („kresy“) Поляки, Чехи і Німці. А для нас як хлопського народа, погранича ще важнійші. Бо національне почуванє хлопського народа полягає на неохоті до всего чужого в далеко більшій мірі, чим у народів, котрі мають значну скількість міського населеня. А у людей з погранича корінь національної свідомости зовсім той сам. Через те вони, що взагалі надають ся на провідників у суперництві народів, особливо добре надають ся на провідників хлопського народа.

Четвертою справою, яку хочу тут порушити, то питанє, де передусім треба закладати наші організації крім погранича. Отже в сім у нас панувала доси цілковита безплановість. Робило ся, де лекше йшла робота. А що найтяжше йде робота в місточках і підміських селах, отже вони найбільше занедбані. Тимчасом міста, місточка і підміські села без порівняня важнійші, чим далекі від міст громади. Бо в містах і підміських громадах переємні відбувають ся дуже скоро, се вири національного житя. Їх треба передусім опанувати, коли хочемо стати

народом. А ті місцевости опанувати можна тільки економічними організаціями і підношенем матеряльного (господарського) добробуту наших людей.

VIII.

Національність та її ідеї потребують для свого розвитку певної заможности населеня (людности), з котрої має витворити ся сильна самостійна нація. Одна з найважніших ріжниць в розвитку релігії та нації полягає на тім, що релігійна ідея ні трохи „не боїть“ ся нужди. Противно, чим більша нужда, тим нераз сильнійше вкорінюєть ся хочби найбільш нерозумна віра. Зовсім инакше з національною ідеєю. Се квітка далеко делікатнійша і потребує красшого ґрунту. Голодні і нужденні народні маси не дадуть ся сильнійше захопити національній ідеї, вони передусім хочуть хліба. Одною з причин, чому міста такі важні для значіня кожної нації (народу) є те, що в них розвинена торгівля і промисл, ті найбільше „намолотні“ жерела заможности. З другої знов сторони за велике богатство (рівно як нужда) витворює людей байдужних для національних справ.

Але притім не вільно нам забувати одного: що міста важнійші від сел завсїгди тільки для теперішньої політичної сили кожного народу. Для будучности важнійші села. Чому? Бо досвід вчить, що кожде навіть найбільше місто мусить з часом перейти в руки народа, котрий збитою масою замешкує села кругом того міста. Так було і є головно з двох причин: передусім тому, що з сел спливає до міст що раз більше людей за зарібком та осїдає по містах на стало. А

знов міські родини скорше вимирають чим сільські. Отже коли на приклад тепер переважно польське місто Львів цілком не діявало би припливу польського населення з сільських громад, то воно стало би руським розмірно скоро. Тому в нашій національній інтересі є не тільки дбати про руську людність по містах, без котрої ми ніколи не станемо панамі на своїй землі, але й сел пильнувати, як ока в гслові, бо вони становлять велику резерву для міст, котрою можемо і мусимо ті міста залити і здобути. З хвилиною, коли роздор на стало розгостить ся в більшості сел одної з земель українського народу, його будучність на тій землі запечатана. Бо в селах (як у молодіжці) криється будучність на-роду.

IX.

А яка-ж будучність ідеї „нації“? Чи не пережила ся вона вже, як се пробують часами доказувати. Чи не заступить її невдовзі ідея класової борби?

Отже що до сили національної ідеї, то вона ще дуже молода. Означене поняття „народности“ появило ся на континенті Європи перший раз в р. 1825 в однім французькім словари*) (Boiste), значить наукова проба означення того поняття не має тут ще й сотки літ за собою. Як ідея народности слабо розпочинала свій розвиток ще тому сто літ, про се найліпше свідчить факт, що Наполеон Великий, котрий умів дивити ся на людські справи як мало хто з людей, сказав перед сто літами: „Французи не мають народности!“

*) Мала його впровадити славна „неприятелька“ цїсаря Наполеона пані Стаель.

Одначе не багато літ минуло від часу того висказу, а ідея народности зачала творити держави, далеко тревалійші, ніж ті, що їх побудовав Наполеон, найбільший з новочасних вождів і монархів. Ідея народности сотворила вже на очах наших батьків цілий ряд независимих держав: Грецію, Італію, сильну Німеччину, Сербію, Болгарію, Румунію.

Держави, що складають ся з більшого числа народів, або регулюють свої справи відповідно до інтересів всіх своїх народів (як Швайцарія, а в останніх часах Бельгія), або марнують свої сили на внутрішню безплodну боротьбу, як Австро-Угорщина, котра по довголітніх досьвідах таки мусить вкінці вступити на шлях, який показує їй „дух часу“. Молода сила національної ідеї пересякла навіть новочасний рух опертий на науці про боротьбу суспільних клас, котрої великий творець Маркс так іще недавно сказав: „Пролетар не має вітчизни“. І його висказови і думці французького цїсаря Наполеона Великого заперечило само житє.

А за житєм пішли й учені та зачали цікавити ся тою справою.

Англійський учений Джон Стюарт Міль сказав, що народність то „історична спільність, посїдане національної історії“. Французький учений Біше (Buche) пише, що народність то „вітчина зі своєю історією, зі своїми спільними традиціями, то духова спільність, котра витворює пожертвоване всіх горожан за одного і одного за всіх“. Інший французький учений, Коші (Cochut), пише, що „народність то полученє услівій походження, раси, обичаїв, географічного положе-

ня, історії, мови“. Найліпшим вважають в науці те, що про сю справу написав німецький професор М о л ь (Mohl): „Народність то властива кожному народови фізична (тілесна) і духовна прикмета, котра відріжняє його від інших народів та проявляється: духово в мові, зовнішно в формі обичаєвого характеру. Полягає вона остаточно на вроджених і тревалих природних прикметах, відтак докладнійше в подробицях виобразовує її вплив історичних подій. Нація то духовна, чутєва і расова спільність людських мас, котра стала дідичною“.

Взагалі-ж старші учені більший натиск кладуть на походженє, рід або расу, новіші на спільність духових дібр або культуру. „Крайне слово“ старшої групи учених повідає отже, що народність кожному згори накинена, що кождий на сьвіт приходить вже як член якогось народу, а „крайне слово“ молодшої групи учених каже, що народність полягає на тім, що хтось добровільно признає ся до даного народу та почуває ся самим в собі одним з бувальщиною (історією) і теперішністю, теперішною культурою якогось народу, хочби той нарід був переслідуваний і хочби то було навіть дуже прикро, признавати ся до того народу.

Правда буде тут на загал по середині, хоч в поодиноких випадках і одна і друга думка буває правдива.

* * *

Отсими кількома замітками мав я на ціли тільки зацікавити порушеними тут справами особливо молодших людей, щоби на

ті справи звернули увагу. Бо займати ся студіюванем сеї справи просто конечно в часах, коли наші народні маси зачинають, особливо в Австрії, перетворювати ся в новочасну націю. Прикладами старав ся я показати, що можлива переміна навіть дуже кепської народної вдачі на ліпшу. Віру в те, що як то кажуть „з ґрунту“ можемо перемінити ся — ми мусимо в собі викресати.

Про те, як витворюєть ся нарід взагаліє а український особливо, про меньше і більшо вартні складники наочасної нації та пр, сь в і д о м е витворюване її найпотрібнійших верств і „органів“ сподіваю ся написати колись окрему приступну книжечку.

0,84 (1986)

4151

ГРОСТЬ

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

ВІСЬКИ Й

БІБЛІОТЕКА „ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ“ Ч. 23.

Передплачуйте
„ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“

РАДИКАЛЬНУ ПОЛІТИЧНУ ГАЗЕТУ.

Виходить що тижня в середу і коштує 4 кор.
річно. Адреса: „ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“, ЛЬВІВ.

Ціна 14 сот.

Що то є нарід або нація.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Львів, 1911.

НАКЛАДОМ Д-РА ІВАНА МАКУХА.

Черенками „Загальної Друкарні“ у Львові,
ул. Академ.чна ч. 8.